

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті визначаються можливості навчально-дослідницької роботи в формуванні творчої індивідуальності майбутніх педагогів, визначається роль навчальних занять творчої спрямованості в забезпеченні позитивної динаміки рівня професіоналізму студентів.

The possibility of educational and research activities in formation of a prospective teacher as a creative individuality are substantiated in the article. The role of creative oriented studies in ensuring of positive dynamics of students' professionalism are determined.

Проблема підвищення якості підготовки педагогічних кадрів була і залишається сьогодні однією з актуальних. Переорієнтація характеру (відповідно щодо прийнятої національної доктрини розвитку освіти в Україні) із предметного на особистісно орієнтоване навчання ускладнює задачі та функції сучасного педагога.

Проблеми підготовки студентів до професійно-педагогічної діяльності (Кузьміна, О.Г.Мороз, В.О.Слєстєніна та ін.), психологічної готовності (Л.О.Кадібович, М.І.Дьяченко, А.Г.Кондратюк, А.П.Войченко та ін.) морально-психологічної готовності (Л.В.Кондрашова), покращення різних сторін педагогічного процесу (Л.В.Григоренко, Л.П.Вовк, Л.О.Савченко, М.Г.Вієвська, З.Н.Курлянд, О.І.Кретова, Р.І.Хмельюк та ін.) одержали достатнє висвітлення в сучасній літературі і стали основою подальших пошуків шляхів підвищення рівня професійної підготовки сучасного вчителя.

Загальним питанням перетворення кадрового педагогічного потенціалу присвячені роботи О.А.Абдуллиної, Б.М.Андрієвського, В.І.Бондаря, Н.Г.Ничкало, С.О.Сисєвої.

Багато дослідників теоретично обґрунтували і конкретизували шляхи підготовки майбутніх педагогів до творчої педагогічної діяльності, розвитку їхньої творчої індивідуальності (А.М.Алексюк, Э.В.Бондарєвська, В.А.Кан-Калик, А.Й.Капська, Н.В.Кичук, М.Д.Никандров, Я.А.Пономарьов та ін.)

Останнім часом з'явилося багато робіт, у яких предметом дослідження виступає науково-дослідна діяльність студентів. Р.И.Горохова, В.Ф.Савченко, Р.П.Сеульський, Н.М.Яковлева й ін. розглядають науково-дослідну діяльність студентів як важливу складову їхнього професійного становлення.

Аналіз стану наукової розробки підготовки майбутнього вчителя до науково-дослідницької діяльності дозволяє говорити про те, що поряд із певними успіхами у вирішенні окремих аспектів цієї проблеми в цілому досягнутий рівень не можна вважати задовільним. Зазначені дослідження стосуються головним чином загальноосвітньої школи та довузівського етапу підготовки педагогічних кадрів у системі неперервної освіти. Що ж до підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти до творчої дослідницької діяльності, то наукові доробки у цьому напрямку фактично відсутні. Більш того, науково-дослідницька діяльність розглядається в більшості робіт авторів як важлива складова педагогічної підготовки студентів, але не досліджені на цей час її можливості в плані формування творчої індивідуальності майбутнього фахівця.

На необхідність особистісно орієнтованого підходу до організації

професійної підготовки вказували у своїх роботах И.Д.Бех, М.П.Гудзик, Л.В.Кондрашова, В.Ф.Шаталов та ін. Вони розглядають навчальний процес не тільки за логікою навчального предмета, але і за логікою майбутньої професійної діяльності студентів. Особистісно орієнтований підхід передбачає перехід студента в позицію суб'єкта пізнання, праці і спілкування шляхом включення його в різні види діяльності. Тому, на наш погляд, організація науково-дослідної роботи це один з основних шляхів формування особистості студентів, оскільки "в особистості психічні властивості, здібності, риси характеру..." не тільки проявляються, але й формуються в ході власної діяльності (3.- С.192).

З огляду на вищесказане, мета даної статті полягає в обґрунтуванні учбово-дослідницької діяльності як фактора професійного становлення майбутніх педагогів, розвитку їхньої творчої індивідуальності та готовності до самоствердження й самовираження в самостійній діяльності.

Одною з діючих умов для виявлення творчої активності студентів, що поєднує в собі елементи репродуктивного і продуктивного, змінює і розвиває особу майбутнього спеціаліста, дозволяє реалізувати свої творчі сили, може бути їх залучення до навчально-дослідної діяльності.

Вивчення резервів реалізації сучасних тенденцій освіти (усвідомлення кожного її рівня як складової частини системи безперервної освіти, перехід на суб'єкт-суб'єктні відносини; заміна жорстко регламентованих способів організації навчально-виховного процесу на розвиваючий; комп'ютеризація і технологізація освіти; перехід від інформативних форм до активних методів і форм навчання та ін.) показує наявність значних потенційних можливостей у цьому напрямку інтенсифікації науково-дослідної діяльності майбутніх учителів у період їх навчання у педагогічному вузі. Так діяльність дослідницького характеру створює реальні передумови для виконання робіт, які є за характером творчими, сприяє самореалізації і саморозвитку особистості студента. При їх виконанні створюється ситуація співпраці, співрозвитку, співтворчості викладача і студентів. НДД є засобом формування у студентів навичок самостійної пізнавальної діяльності. При виконанні наукових досліджень використовуються сучасні способи пошуку й обробки інформації. Дослідницька діяльність, будучи творчою, забезпечує вищий рівень активності особистості.

Необхідність підготовки вчителя до проведення педагогічних досліджень у майбутній роботі підтверджується і вимогами Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти. Серед загальних характеристик освіченості спеціаліста виділяють навички володіння сучасними методами пошуку, обробки і використання інформації, вміння її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності. Оскільки становлення особистості відбувається у процесі виховання, під засобами виховання слід розуміти організацію основних видів діяльності, що формує особистість. Тому навчання, гра, праця, спілкування і пізнання є провідними засобами підготовки майбутніх педагогічних кадрів, підвищення рівня їх професіоналізму.

Наукова діяльність поєднує в собі навчання, оскільки спрямована на освоєння нового досвіду у спеціально створених умовах; пізнання, у результаті якого з'являються нові знання про світ; гру, що формує досвід професійної діяльності; працю, так як вона пов'язана із затратою м'язової і нервової енергії, та спілкування – ділове, колективне, особисте. Дослідницька робота спрямована не на відтворення, а на отримання нової

інформації, що забезпечує суспільний досвід. Вона будується відповідно до свідомо сформованих правил, що визначають алгоритм дій і ведуть до свідомо сформованих правил, що визначають алгоритм дій і ведуть до встановлення істини. Звідси педагогічне дослідження у процесі навчання у вузі доцільно розглядати як постійні цілеспрямовані спроби студента впорядкувати суб'єктивний педагогічний досвід, побачити сенс і закономірність в його проявах, що дуже важливо для професійної діяльності майбутнього педагога.

Участь студентів у дослідницькій діяльності в силу особливостей організації навчального процесу відрізняється від діяльності професійних досліджень насамперед тим, що:

- обсяг знань студентів (особливо 1-2-х курсів) недостатній для проведення групових наукових досліджень;
- крім наукового дослідження студенти виконують завдання з інших наукових предметів;
- дослідницька робота для більшості студентів не є основним видом діяльності.

Виконання студентами робіт науково-дослідного характеру безпосередньо пов'язане з пошуком інформації, необхідної для розвитку внутрішнього світу особистості. Науково-дослідна діяльність є областю засвоєння знань у знаково-символьній формі, вона органічно включена у спілкування і спільну діяльність викладача і студента і відповідає всім вимогам до засобів виховання. Тому є всі підстави називати науково-дослідну роботу одним із ефективних факторів з виховання, який створює умови для реалізації і розвитку творчих сил особистості студента, успішної його підготовки до професійної діяльності.

Під науково-дослідною роботою майбутніх вчителів розуміється діяльність, спрямована на розвиток професійного потенціалу особистості студента, як засіб активізації його творчої активності, що виражається у прагненні пізнати нові факти, явища і процеси, використовуючи теорію і методику наукових досліджень.

Ідея про необхідність підготовки до досліджень педагогічних кадрів була сформульована ще С. Т. Шацьким, який стверджував, що вчитель повинен бути організатором, спостерігачем і дослідником життя дитячого колективу. "Якщо ви хочете, щоб педагогічна праця давала вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворилось на науку одноманітну повинність, ведіть кожного учня на щасливу стежинку досліджень", – говорив В. О. Сухомлинський [5.-С.72]. Підкреслюючи необмежені можливості педагогічної творчості, він вважав, що першою сходинкою педагогічної мудрості є дослідницька робота, і саме той, хто відчув у собі дослідника стає майстром своєї справи. Оскільки навчально-виховний процес завжди творчий і за своєю сутністю дослідницький, для його виконання необхідна спеціальна інформація про організацію механізму засвоєння, структуру творчої діяльності; одним із основних критеріїв кваліфікації вчителя є наукові знання й вміння.

На думку В. І. Загвазінського, дослідницький елемент "... був, є і ще в більшій мірі буде важливим елементом практичної діяльності педагога" [1.-С.14]. Процес наукового пізнання може здійснюватися лише фахівцями, спеціально підготовленими до нього з використанням відповідних засобів наукового дослідження.

У цьому плані є підстави повністю погодитися з думкою В. О. Сластьоніна

про те, що науковий потенціал у системі професійної підготовки вчителя має бути настільки високим, "щоб випускники вузів не тільки були знайомі з сучасною наукою і розбирались в ній, але й отримали початковий досвід пошукової роботи, вміння застосовувати методи у вирішенні практичних завдань, були готові до створення нових наукових цінностей"[179.-С.67].

У системі вищої педагогічної освіти України склались два основних напрямки участі студентів у дослідженнях, що забезпечують накопичення досвіду творчої роботи: навчально-дослідної і науково-дослідної діяльності.

Навчально-дослідну діяльність студентів (НДДС) ми розуміємо як діяльність, що здійснюється у рамках навчального плану. Здебільшого цей вид діяльності організується педагогом і спрямований на пошук пояснення і доведення закономірних зв'язків і відношень, фактів, явищ та процесів, що експериментально спостерігаються або теоретично аналізуються. Під час такої роботи здійснюється інтенсивне оволодіння студентами методами наукового дослідження, їх підготовка до педагогічної діяльності, вміння самостійного застосовування прийомів наукових методів пізнання. У результаті виконання навчальних досліджень вони оволодівають методами наукового пошуку, необхідними знаннями і вміннями, розвивають свої професійні можливості.

Перевагами НДДС є те, що при її організації і проведенні не вимагається виділення спеціального часу. Крім того, навчально-дослідна робота дозволяє включати у творчий процес усіх студентів.

До її форм відносяться лекції, семінарські, лабораторні і практичні заняття, підготовка рефератів, доповідей, курсових і дипломних робіт, виконання завдань під час педагогічної практики.

Основною організаційною формою навчального процесу є лекція, яку часто розглядають як логічно чіткий, систематично послідовний і ясний виклад того чи іншого наукового питання, навчального матеріалу. Її мета – не тільки ознайомлення з основами наук, а й формування у майбутніх фахівців професійного образу, закріплення творчого стилю роботи, розвитку своєрідності власної особистості. Лекція має не тільки виражати основний зміст дисциплін, що вивчаються, але й забезпечувати їх систематизацію, формувати відношення студентів до предмету вивчення, його ролі і значення в системі підготовки спеціаліста.

Як відзначає Л. В. Кондрашова, лекції тісно пов'язані з усіма видами навчальної роботи: практикою, лабораторними, семінарськими та іншими заняттями [2.-С.115].

Одним із першочергових завдань лекції є встановлення зв'язку навчання з обов'язковою і додатковою самостійною роботою студентів, ознайомлення з методологією дослідницької роботи. Вона змушує звертатися до літератури та підручників, веде до поглиблених, самостійних пошуків знань, до встановлення зв'язку теорії з практикою, стимулює до лабораторної технологічної, експериментальної і наукової діяльності, викликає потребу в науковому пошуку.

У результаті опитування студентів Криворізького і Херсонського державних педагогічних університетів, які регулярно займаються дослідницькою роботою (308 чол.), було виявлено, що біля третини з них залучались до наукової діяльності під впливом лекцій та особистості викладача. Разом з тим залучення студентів до творчого пошуку, активізація їх інтересу до наукової роботи забезпечується виключно за умови

дослідницько-проблемного характеру викладання лекційного матеріалу.

Результати проведеного анкетування студентів 1–2-х курсів вказаних вище навчальних закладів з метою виявлення впливу якості лекцій на розвиток окремих компонентів професійної підготовки показали: він у студентів проходить інтенсивніше, якщо викладач виступає в ролі співрозмовника, запрошує учнів мислити разом, розмірковувати у процесі викладання навчального матеріалу. Досягається це шляхом застосування методів логічного або евристичного розв'язання завдань, інтенсивного формування дослідницьких умінь і знань, творчого відношення до професійної діяльності, створенням умов для самостійного мислення студентів. Так, дослідницькі знання, уміння, самостійність, продуктивність, пізнавальна спрямованість при проблемно-пошуковому викладанні лекцій у студентів проявлялись значно частіше, ніж у студентів, де воно велося за традиційною схемою. Різниця складала від 14 до 52%.

На якість професійної підготовки вчителя великий вплив мають семінарські заняття. Вони покликані формувати досвід професійної діяльності шляхом застосування і поглиблення знань, набуття навичок і вмінь. Завдання викладацького складу полягає у старанному відборі та організації різних видів пізнавальної діяльності. Це насамперед дидактично обгрунтоване планування, виходячи з основної мети предмета вивчення; підготовка системи завдань, методичних і педагогічних рекомендацій, чітка організація і порядок проведення занять; встановлення мети кожного виду роботи; організація і проведення контролю і підведення підсумків.

Їх перевага над лекцією у тому, що тут задіяна менша кількість студентів, має місце безпосередній контакт зі студентами, застосовуються різноманітні методи і прийоми роботи. Заняття розвивають творчу самостійність і формують інтерес до наукової діяльності. Як правило, у навчально-виховному процесі вузу використовуються три типи семінарських занять: семінар, основною метою якого є поглиблене вивчення визначеного курсу; семінар, призначений ґрунтовному опрацюванню окремих тем курсу; семінар або спецсемінар дослідницького типу з незалежною від лекцій тематикою з окремих одиничних проблем для поглиблення їх розробки.

На думку студентів 1–2-х курсів (опитано 203 студенти) факультету початкової освіти Херсонського державного педагогічного університету, семінари є найбільш цікавою формою занять, адже у процесі обговорення можна висловити власну думку і намагатися її довести (72% із числа опитуваних). На семінарських заняттях удосконалюється вміння коротко і логічно викласти власну точку зору. Біля 68% респондентів відзначають, що навички пошуку і обробки інформації формуються найбільш ефективно саме у процесі підготовки до практичних і семінарських занять. Переважна більшість студентів вважає, що семінари більше сприяють формуванню самостійності (90%), змушують творчо відноситися до своєї діяльності (87%), підвищують працездатність (63%).

Результати анкетування показали, що дослідницька побудова семінарських занять, включення елементів ділової гри, розв'язання педагогічних задач, коментування тощо сприяє росту продуктивності мислення, вміння висловити свої думки, набувати дослідницьких знань (38%), дослідницьких умінь (54%), розвивати самостійність (80%), підвищувати продуктивність навчання (83%), розвивати пізнавальний інтерес (58%).

Відомо, що кожна форма організації навчального процесу несе в

собі відповідне специфічне навантаження у розвитку індивідуальності особистості майбутнього спеціаліста. Призначення лабораторно-практичних занять полягає в розвитку творчого потенціалу особистості студента, встановлення зв'язку з практикою на основі виконання завдань у спеціально пристосованих приміщеннях – лабораторіях. У цей вид навчальної діяльності включаються елементи дослідження, експериментального пошуку на основі набутих знань, умінь і навичок студентів. Лабораторні роботи проводяться паралельно з вивченням теоретичної частини курсу і є формою занять, що поєднують теоретичне і практичне.

Важливо включити студентів у діяльність, що змушує їх вагатися, думати, шукати рішення, спиратись на власний досвід, націлювати на відкриття власного варіанту розв'язку. Під час виконання лабораторних робіт активно формуються навички колективної діяльності, закріплюється зміст нової інформації, розвивається особистісна мотивація. Як показують результати опитування, використання активних методів в процесі виконання лабораторно-практичних завдань, пошуковий характер побудови навчання, орієнтація на самостійне добування знань, а не заповнення готових таблиць, репродукцій лекційного матеріалу, або роботи за зразком розвиває потенціал майбутнього вчителя, активно готує до творчої професійної діяльності.

Вивчення стану науково-пізнавальної діяльності студентів педагогічних вузів показує, що використання згаданих вище та інших організаційних форм (практикуми, консультації, колоквіуми, самостійні роботи), а також методів дискусії, ігор, конкурсів, круглих столів створюють умови і сприяють ефективному розвитку умінь використовувати на практиці такі методи наукового пізнання, як порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування. Особливе місце в системі методів навчання для підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності займають так звані активні методи навчальної роботи. До них відноситься моделювання педагогічних ситуацій, психологічні замальовки, рішення педагогічних завдань, програвання ролевих ситуацій, захист проєктів.

Таким чином, на процес формування творчої індивідуальності майбутнього педагога мають вплив усі форми навчально-дослідницької діяльності. Але їх ефективність безпосередньо пов'язана з такою організацією навчальної роботи, де використовується пошуковий, проблемний підхід, орієнтація на самостійність і творчість. Це забезпечує наукову активність студентів, виникнення механізму, який сприяє їхній пошуковій діяльності, розвиває потребу в надбанні нових знань, дозволяє розвивати та реалізувати свої творчі задатки й здібності.

Література:

1. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь. – М.: АПН, 1980.
2. Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе. – Кривой Рог: ИВИ, 2000.
3. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973.
4. Слостенин В.А., Мищенко А.И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя // Советская педагогика. – 1991. -№ 10.
5. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы. – М.: Просвещение, 1982.